Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 126 (10723) | 1978 чылдың май 30, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң дөрткү чыыжының ээлчег чок сески сессиязы бөгүн найысылал Кызылга ажыттынар.

ЛЕНИНЧИ НАЦИОНАЛ ПОЛИТИКАНЫҢ АЧЫЗЫНДА

ДЕПШИЛГЕНИҢ ШАПКЫНЫНДА

Ю. Л. АРАНЧЫН,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң даргазы,
төөгү эртемнериниң кандидады

Октябрьның база бир чаа оваа чазы Тыва черде дүштү, өөрүшкүнү хайныктырып, чүректерге идегелди кыпсып, дестүндүрбес оруктуг чүткүлдү чаа бедиктерже кыйгырып тур.

Араттарга хосталгаже, аас-кежикче орукту ленинчи партияга баштаткан орус ажылчын ангы изээн болгай. Ооң удуртулгазы-биле араттар демиселче кирип, чогум дайзыннарын база өңнүктерин ылгап танааш, 1921 чылда тускай догуннаан, ССРЭ-биле эвилелчи күрүне — Тыва Арат Республиканы тургускан. 23 чылдарның дургузунда улуг Совет Эвилелдиң хөй янзы дузаламчызынга база күчү-шыдалынга даянып чораан, Тыва күрүне Араттың Революстуг намының удуртулгазы-биле даштыкы чиижек садыгның база феодализмниң когун үзе узуткап, Совет Эвилели-биле эвилелчи улусчу демократияның диктатуразының экономиктиг үндезиннерин тургузуп быжыглаан болгаш социалистиг чаартылгаларны чорударының материалдыг болгаш угаан-бодал талазы-биле таарымчалыг байдалдарын тургускан.

Хөгжүлдениң 20 чылдарының дургузунда тывалар 5 катап конституция хүлээп алган. Ол база-ла таварылга эвес. Депшилгеже чаа базымнар база перспективалар оларда сиир бижиттинген. Ылаңгыя бешкизин демдеглевес арга чок. Кажан иштики, даштыкы дарлал бүрүн узуткаттынган, улус ажыл-агыйында социалистиг сектор шиитпирлиг күш болу берген, феодал, хүрээ-хиит культуразының орнунга марксизм-ленинизмге үндезилээн революсчу культура хөгжээн, социалистиг чаартылгаларны чорудуп болурунуң чугула иштики, даштыкы аргалары бар апарган өйде, 1941 чылда, ТАР-ның бешки Конституциязы хүлээп алдынган. Ук хоойлу болза ниити ленинчи принциптерниң болгаш кол-кол чүүлдериниң талазы-биле ССРЭ-ниң Конституциязынга бүрүн дүүштүр бижиттинген. Ада-чурт дайынының чылдарында Тыва Конституция чурттуң экономиктиг күчү-шыдалын өстүрериниң, курлавырларны мөөңнээриниң, социалистиг чаартылгаларны чорударының, бүгү күштерни дайзынны чылча шаварынче эвилелдээриниң магадылакчы, мобилизакчы күжү болуп турган. Ол берге үеде тыва улус совет өг-бүлеге кирерин күзээн.

Улустарның дең эргелиг өг-бүлезинге бактаап кирген хүнден эгелээш, Октябрьның 60 чыл оюнга база чаа Совет Конституцияны хүлээп алган чылга чедир тыва улус 1936 чылда бадылаан Совет Конституцияның алдын хереллинге, ооң магадылалынга база карактаашкынынга даянгаш, хөгжүлде талазы-биле бурунгаарлай берген совет өске чоннарның деңнелинге чедир хөгжээн, социалистиг Төрээн чурттуң күчү-шыдалынга үлүг-үлезин киириштирип, эртем-сургуул, культура, материалдыг чаагай чоруувуң өзүлдезиниң талазы-биле чижеглээр чүве чок чедиишкиннерлиг чурттап турар. Бодунуң чайынналчак чедиишкиннериниң ужун, сөглеп четпес аас-кежиин, чырыткылыг бөгүнгүзү, ооң-даа артык даартагызы дээш тыва улус СЭКП ТК-га, Совет чазакка, бүгү совет улустарга, хамыктың мурнунда улуг орус улуска кызыгаар чок хүндүткелин, идегелин база өөрүп четтиргениниң сөстерин илергейлеп турар. Бо-ла бүгүнү чамдык чижек барымдаалар-биле дөптүлап көрээли.

ТАР-ның чылдарында кескү чедиишкиннер чедип алдынган. Ынчалза-даа Тыва көшкүн, быдаргай, малчын арат ажыл-агыйлар колдаан, бөдүүн үлетпүр бүдүрүлгелерлиг, кадры чедишпес, школа назылыг уругларның чүгле дөрттүң бир кезээ өөредилгеже хаара туттунган, эмчи домчузу хирелиг, турум кодасуурлары эвээш, чогаадыкчы уран чүүлү ийи-чаңгыс салымныг кижилерде, бойдустуң ажыг аагы, авыралы-биле кожактыг, дымаа-ханаадан амдаа орта адырлып шыдаваан чурт турган.

1944 чылдың июль 1-де Тываның бүгү чурттакчы чону 95025 кижи, ооң иштинде 12,5 муң совет хамаатылары, хоорай чурттакчылары 6400 кижи турган. Көшкүн араттарда, күрэкономнарда, колхозтарда бүгү чүзүн мал 900 муң хире турган, 58 муң га черге тарааны, а ооң иштинге 650 гектарга погааны база картофельди тараан. Ажыл кылып шыдаар 37 муң кижилерден 30,7 муң кижи азы 83 хуузу кодээ ажыл-агыйлыг турган. Кодээ ажыл-агыйның чепсегжелинге чүгле 42 трактор, 2 комбайн турган. 1944 чылда үлетпүр 5,7 млн. акшаның продукциязын бүдүрген, бараан саарылгазы 14,4 млн. акша, күрүне бюджеди 15177 муң акша четкен.

1944—1945 өөредилге чылында 122 школаларга 460 башкылар, 5800 өөреникчилер турган. Башкыларда 43 кижи, ооң иштинде 10 тыва башкы дээди эртемниг, а 181 ортумак эртемниг башкыларда 79 тывалар турган. Тыва школалар бүгү-ниитиниң эге өөредилгезинче шилчиир аргазы безин чок турду.

Тываларның депшилгеже делгем базымнары совет өг-бүлеге киргени-биле эгелээн. Шаанда мөлдүк-каадык мал кадарар, тараа тарыыр, аңнаар чораан көшкүн араттар кижи кайгаар мергежилдерин, ховар дээн профессияларны чедип ап турар. Тывалар чүгле кижиге үнелиг ниитилелди тып алгаш, оожургаваан, харын ону дээш күжүн, билиин, ажыл-ижин харамнанмас апарганнар.

Эрткен чылдарның дургузунда социализмниң артык шынарлары, чаартылгаларның үре-түңнелдери, тываларның хостуг чогаадыкчы ижи ленинчи өөредиглиң, партияның, чазактың сагыш човаашкынының

(Төнчүзү 2-ги арында).

С. САРЫГ-ООЛ.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ ХАМААТЫЗЫ МЕН

Тываларның хостуг үнүн—чоргаар ырын
Дыңнаваарнар дыңназын дээш, көрзүннер дээш,
Элег-түрег, базымчадан аңгыжыраан
Эктим бедик, хөрээм хостуун ырлап тур мен!

Хааннар, беглер мурнун орта тейлеп чорбас,
Каржы хоойлу адаан орта човууртавас —
Холда, бутта кинчи-бекти үзе шапкан
Хостуг чонум чоргаар, омак оглу-дур мен!

Хаттыг шуурган, чаңныг халап тайлып дүжер
Хая-даштан, болат кадан күштүг чуртум.
Калчаа дайын дыңнып чадаан Совет чуртум
Хамаатызы болганымга чоргаараар мен!

Улустарның найыралын мөңге каңнаан
Улуг Совет Эвилели—күштүг чазаам —
Чүдүг-сүзүүм илередип мактап ырлаан
Чүлдү-чүрээм ханызындан изиг ынаам!

Чырыткызы мурнувуста хүннеп келген
Чыргалаңның дээди бедии коммунаже
Партияга удуртурган хөгжүп орар
Байлак чуртум хамаатызы—аксым-кежии!

Хоойлуларда совет чуртум хоойлузу дег,
Хостуг, шынныг, ындыг хоойлу кайда-даа чок.
Дээди шынның хоойлузун мактап ырлаан
Делегейде мен дег чоргаар хамааты чок!

Тыва АССР-ниң найысылалы Кызылдың Ленин шөлү.

САННАР, ФАКТЫЛАР

1944 чылдың октябрь 11-де ССРЭ-ниң улустарының акы-дуңма ег-бүлезинге Тываның эки тура-биле киргени-биле республиканың социалистиг чаартылгазының темпизин шапкынчыдарынга болгаш улус ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдеринге таарымчалыг байдалдар тургустунган.

* * *

Тываның чурттакчы чону 1945 чылдың эгезинде 95,4 муң кижи турган болза, амгы үеде барык 260 муң четкен. А хоорай чурттакчылары 17 катап өскен. Тываларның саны ийи катап өскен, амгы үеде 160,7 муң кижи четкен.

* * *

Хереглелдиң ниитилел фондузу соксаал чокка өзүп турар. Хөй уруглардыг болгаш бот он муң иелер ай санында-ла күрүнеден акша дузаламчызын, 30,2 муң кижи—пенсияны ап турар.

* * *

Республиканың ажылчы чоннарының социал хандырылгазынга чылдың-на 26,5 миллион рубльди берип турар.

* * *

1944 чылда Тываның девискээринге чүгле 122 эге, долу эвес ортумак болгаш ортумак школалар турган. Оларга 400 ажыг башкылар ажылдап, барык 5800 уруглар өөренип турганнар. Школаларның башкыларының ниити санының каш-ла хуузу дээди болгаш ортумак эртемниг бооп турган.

ТЫВА АССР-НИҢ КОНСТИТУЦИЯЗЫНЫҢ ТӨЛЕВИЛЕЛИН БЕЛЕТКЭЭР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ КОМИССИЯЗЫНЫҢ ХУРАЛЫ

Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин белеткээр талазы-биле комиссияның Даргазы, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия Тыва область комитединиң бирги секретары Г. Ч. Ширшиниң даргалаашкыны-биле Тыва АССР-ниң Конституциязының (Үндезин Хоойлузунуң) төлевилелин белеткээр талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң комиссиязының ээлчеглиг хуралы май 29-та болуп эрткен.

Комиссия Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин ону республикага бүгү улустуң чугаалажып көргениниң үезинде кирген саналдарны барымдаалап чугаалажып көрген.

Хуралга Конституция комиссиязының кежигүннери А. И. Галайко, М. К. Шырап, В. П. Суров олар санал берген.

Комиссия Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Конституциязының (Үндезин Хоойлузунуң) төлевилелин ону республикага бүгү улустуң чугаалажып көргениниң түңнелинде кирген тодарадылгаларны, немелделерни болгаш чазалгаларны барымдаалап, чүүлдүг деп көрген болгаш Конституция төлевилелин Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, дараазында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөрткү чыыжының ээлчег чок сески сессиязынга чугаалажып көөрү-биле кирген.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХУРАЛЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралы Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. К. Мендуменин даргалаашкыны-биле май 29-та болган. Аңаа Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин белеткээр талазы-биле комиссияның Даргазы, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшиниң Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин бүгү улустуң чугаалажып көрүүшкүнүнүң болгаш ол чугаалажып көрүүшкүн үезинде кирген саналдарның дугайында дыңнадыын чугаалажып көрген.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму Тыва АССР-ниң хамаатыларының республиканың Үндезин Хоойлузун чугаалажып көрүп турган үеде илергейлээни политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик идепкейин, чугаалажыышкынның бодунуң ажыл-херекчи болгаш конструктивтиг шинчилиг болганын сеткил ханышкын-биле демдеглээн. Тыва АССР-ниң Конституциязын белеткээр талазы-биле комиссия төлевилелди республикага бүгү улус чугаалажып көрүп турда кирген саналдарны болгаш сүмелерни түңнээр болгаш сайгарып көөр талазы-биле улуг ажылды кылганын Президиумнуң хүлээп алган доктаалында айтып турар.

Президиумнуң хуралынга Н. П. Федоров, Ю. С. Катков, М. Г. Мамаева олар санал берген.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму төлевилелди республикага бүгү улус чугаалажып көрүп турган үеде кирген саналдарны барымдаалап ылавылааш база немээш, Комиссияның кииргени Тыва АССР-ниң Конституциязының (Үндезин Хоойлузунуң) төлевилелин чүүлдүг деп көрген. Төлевилелди Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөрткү чыыжының ээлчег чок сески сессиязынга чугаалажып көөрү-биле кирер.

Президиум хуралынга Тыва АССР-ниң ам болур сессиязын эрттирери-биле холбашкан өске-даа айтырыгларны база шиитпирлээн.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ЭЭЛЧЕГ ЧОК СЕСКИ СЕССИЯЗЫНЫҢ АЖЫТТЫНАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң ээлчег чок сески сессиязы 1978 чылдың май 30-де 10 шакта СЭКП Тыва обкомунуң Политчырыдыышкын бажыңынга ажыттынар.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ХУРАЛЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Төлээлекчилер Чөвүлелиниң хуралы 1978 чылдың май 30-де 9 шак 30 минутада Политчырыдыышкын бажыңынга болур.

КҮШТҮ МӨӨҢНЭЭР

Кызыл-Мажалыкта тудуп турар эът комбинадының чамдык корпустарын бо кварталда күрүне комиссиязынга дужаар ужурлуг. Ажыглалга удавас киирер ужурлуг бо чугула тудугда ажыл-иш эртенден орай кежээге чедир хайнышкынныг чоруп турар.

Ак-Довуракта дугаары 42 тудуг эргелелиниң тудугжуларындан аңгыда мында «Востоксантехмонтаж» биле «Сибирьтехмонтажтың» ажылчыннары ажылдап, кол-кол корпустарны тудуп дооскаш, ам шеверлел ажылдарын, дериг-херекселдер салырын, чырык шугумнарын болгаш суг, чылыг дамчыдылгаларын киирер ажылдарны кылып эгелээн. Тус-тус кылыр ажылдарының хемчээлин айтып, ону доозарының тускай графигин хамааржыр организациялар кылган.

Хүн бүрү ажылдың чоруп турарын хынап, чедер-четпестерни дарый чайладыры-биле тудугнуң тускай штавын база тургускан. Улуг-улуг корпустарның иштинде, даштында, кырында ажылдаан кижилерде хөй.

Хоюдуг-биле бажың даштын бетоннап турар Шырап Хертекович Сагановтуң бызаңчы-бетонщиктер бригадазының кежигүннери ол. Эът комбинадының тудуунга ажылдаала олар ийи чыл ажып турар. Мооң мурнунда бо бригада эът комбинадының арыглал дериг-херекселдериниң тудуунга, комбинаттың ажылчыннарының чурттаар бажыңнарын тударынга ажылдап турган.

— Бо кол корпустарның тудуунга келгеш үр болбадывыс. Бригаданың кежигүннери колдуунда бетон болгаш монтаж ажылдары кылыр улус. Мында кылыр ажылдарывысла хөй, үе-шак барымдаалавайн, чугула тудугну дүрген кылып доозар дээш кызымак ажылдап тур бис—деп, бригадир Шырап Хертекович чугаалай-дыр.

Бригада ай, квартал планнарын доктаамал ажыр күүседип келген. Дамбаштай Бора, Смирнов Сюрюн, Хомушку Чечен-оол олар ажыл шагы үспейн кызымак ажылдап турарын бригадир мактады.

Эът комбинадының кол эзээ—1200 тонна эът шыгжаар соодукчу. Ол элээн каш камералардан тургустунган. Мында ам чүгле шеверлекчилерниң ажылы арткан. Ооң бир камеразында 12 шеверлекчи кыстар шеверлел ажылын кылган турарлар. Олар база-ла комбинаттың арыглап-аштаар дериг-херекселдериниң болгаш чурттаалга бажыңнарының тудуунга мурнунда ажылдап турган, кол корпуска чаа келген болдулар. Бригаданың кежигүннериниден Куулар Койгун, Лена Иргит, Любовь Ооржак ышкаш мурнакчылардан аңгыда чаа өөреникчилер ажылдап турарлар база бар. Ажылга шаптыктап турар чүве чогунга олар өөрүп, кызымак ажылдап турарлар.

Ажыглалга кирер тудугда

Эът комбинадының кол цеги—эът, чаг ылгап арыглаар цех. Омскиниң эът болгаш сүт үлетпүрүнүң талазы-биле техникумун бо чылын чаа доосккан, цех начальниги Александр Кужугетович Люндюп-биле чугаалаштывыс.

— Ажылдаа-ла бир ай ажып тур мен. Бо цехте бичии үүрмек ажылдардан аңгыда, дериг-херекселдер салыр, монтаж ажылдары, канализация кылыры арткан, тудуг ажылындан чүгле бызаңчыларга болгаш шеверлекчилерге эвээш ажыл бар—деп, Александр Кужугетович чугаалады.

Эът комбинадының өске-даа цехтеринде, корпустарында монтажниктерниң, сантехниктерниң, электриктерниң болгаш штукатур-малярларның кылыры хөй ажыл арткан. Дужаар хуусаазы хонук санында чоокшулап олурар эът комбинадында ам-даа 759 муң рубльдиң янзы-бүрү ажылдары арткан. Ооң иштинден 353 муң рубльдиң ажылдарын боттарының күжү-биле кылыр ужурлуг.

Амгы хүннерде эът комбинадында ажылчын күш болгаш техника чедишпес. Ону ооң соңгаар канчаар шиитпирлээр деп турарын ол тудугну тудуп турар 42 дугаар тудуг эргелелиниң кол инженери П. В. Дмитриченко мынчаар харылады:

— Мурнунда ажылдап турган улусту моон чаа өскээр көжүргени-биле ажылчын күжү чедишпестээн. Ниитизи-биле маңаа 150—180 хире ажылчыннар херек, а ам оларның чартыы хире ажылчыннар бар. Бөже ажылчын күш немээри-биле «Тыва даг-дугу тудуг» эргелелинден, № 741 мехколоннадан тудугжуларны чоокку хүннерде немээр бис. Ол ышкаш Ак-Довурактың, Кызыл-Мажалыктың албан организацияларындан хүн бүрү 25—30 кижини ажылдадыр деп шиитпирни хүлээп алган. Удавас студент отрядтар база келир.

Ажылчын күштүг бо тудугже мөөңнээри-биле хемчеглерни ап турза-даа, оларның кээп турары эвээш. Ылаңгыя эът комбинадының боттарының хүлээп алган ажылчыннарының саны эвээш, ынчангаш ажылчыннарны дарый алыры-биле организастыг хемчеглерни ап, оларны ажылдаар черлеринче чорудары чугула.

Кызыл-Мажалык суурнуң алдыы ужунда, эът комбинадындан ырак эвесте, чурттаалга бажыңнарын чыскаалдыр тудуп эгелээн. Ийи-ийи аал ишти чурттаар чеди бажың ажыглалда кирген. Ам 18 аал ишти чурттаар ийи каът бажыңнарны тудуп эгелээн. Оларның бирээзин Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Салчак Балчырович Кара-оолдуң бригадазы тудуп турар. Мында ажыл-иш база-ла хайнышкылывыг. Ам бажыңның бирги каъдын тудуп доосткан, ийигизиниң тудуун эгелээн.

— Кранывыс үрелгеш, ол ышкаш бетон плиталар келбээни-биле ажылывыс элээн хожудай берди. Эккен турар тууйбу база-ла тускай хептерге келбес, аңаа машинага чүдүргеш, маңаа топ кааптар, ооң үрелир, ону кранга көдүрүрү-биле эптеп чыырынга база хөй үе чарыгдаар-дыр бис—деп, бригадир Салчак Балчырович хомудап чугаалады.

Ажыглалга киирер тудугда болгаш ооң ажылчыннарының чурттаар бажыңнарында ажыл-иш ынчаар чоруп турар-дыр. Бригада бүрүзү Тыва АССР-ниң Үндезин Хоойлузунуң төлевилели-биле таныжып, улам сорук кирген ажылдап турар.

Х. МОНГУШ.

ЛЕНИНЧИ НАЦИОНАЛ ПОЛИТИКАНЫҢ АЧЫЗЫНДА

ДЕПШИЛГЕНИҢ ШАПКЫНЫНДА

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

бадыткап, оларның дириг бодаралы, өшпес дең болу берген.

Кошкун, хуу ажыл-агыйлар колдаан хожудаңгай чораан Тыва аграр-индустриалдыг чурт апарган деп эгти-ле демдеглеп турар. Ол шын. 1944—1977 чылдарда үлетпүр бүдүрүлгезиниң продукциязын бүдүрери 57 катап, көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязын бүдүрери 20 катап өскен. Бүгү-эвилелге ужур-дузалыг комбинаттар бисте бар.

Республикада совхоз санынга ортумаа-биле 43 трактор, 18 комбайн, 35 чүък машиналары онаажып турар. Чурттакчы суурлар болгаш хоорайлар, фабрикалар, заводтар, комбинаттар, хову турлагалары, фермалар электрижиттинген. Бо бүгү кижиниң шынганнарын, чогаадыкчы ижин улам дыңзыткан. Тараа шөлдери барык 6 ажыг катап, дүк кыргылдазы 10 катап, сүт саалдазы 2 катап, эът бүдүрери барык беш хире катап өскен. Тыва Төрээн чуртка даг-дүгүн, алдынны, мөңгүн суун, кобальтыны дээш өске-даа байлактарны берип турар апарган.

Төрээн черивисте хоорай, суурлар өскен, чаа-чаа тудуглар калбарган. Чаа Шагаан-Арыг хоорайны тударынга бүгү чурт киржип берген. Саян-Шушенск электре станциязының тудуу доостуру билек Тывага үлетпүр бүдүрүлгезиниң девискээр аайы-биле комплексин тургузунар. 1959 чылда бүгү чурттакчы чонунуң 29 хуузу хоорайларга чурттап турган болза, 1970 чылда ук сан 38 хуу четкен.

Тывавыстың чоргааралы совет ажылчын аңгының тыва отрядының тургустунганында, чаа бедик мергежилдиг, партияга шынчы, ёзулуг патриотчу мурнакчы кижилерниң өскенинде. 1959—1970 чылдар аразында Тывада бүгү ажылчыннарның аразында тываларның үлут-деңзиггүрү 17,7 хуудан 61,5 хуу чедир өскен. 1970 чылдың чизези-биле алырга, тывалар дагжылар аразында 40 хуу, демир болбаазырадыкчыларында 18 хуу, ыяш белеткелчилеринде 62 хуу, ыяш болбаазырадыкчыларында 35 хуу, даараныкчыларда 25 хуу, чем кылыкчыларында 39 хуу, тудугжуларда 58 хуу, транспортчуларда 27 хуу, коммунал-амыдырал ажылдакчыларында 48 хуу, садыг ажылдакчыларында 36 хуу болуп турар.

Чонуң материалдыг чаагай чоруу, культуразы өзүп турар. 1977 чылда күрүне болгаш кооперация садыының саарылгазы 200 миллион рубль болган, социал хандырылгага 16 миллион рубльди чарыгдаан, 29,3 муң кижи пенсия, хөй уруглалыг 10 ажыг муң иелер күрүнеден дузаламчы алган. 10 муң кижиге 160 эмнелге оруннары, 30 эмчилер, ортумак эртемниг 100 медицина ажылдакчылары онаажыр. Шак мындыг магалыг өйде тывалар сан талазы-биле өзүп, арын-шырайы чаражаш, кеткен хевин шиник, тодуг-догаа, омак-хөглүг, эрес-капшагай, каң-кадык апарган. Амгы үеде тываларның саны 170 муң ашкан, өске акы-дуңмалышкы улустарның төлээлери-биле ажы-төрээн холушкак өг-бүлелер көвүдээн.

Улус ажыл-агыйында дээди, ортумак эртемниг 19 муң тускай эртемниглер. Оларның аразында 4 муң ажыг башкылар бар. Өөредилге черлеринде 76 муң өөреникчилер болгаш студентилер өөренип турар. Тывада эртем, литература, уран чүүл шапкын хөгжүп турар. Социалистиг тургузуушкуннарга чедип алган чедиишкиннери дээш, улустарның найыралын быжыглаарынга киирген салыышкыннары дээш Тыва АССР Ленин база Улустарның Найыралы ордённер-биле шаңнаткан. Социализм араттың дириг амыдыралы, бүзүрели, шыдалы апарган, коммунизмниң чайгылыш чок тургузукчуларын өстүрүп турар. Он ажыг чылдар мурнунда Латин Америкадан келген коммунист аалчыларга «араттар шилип алган оруунга чигзинмейн турар» деп, М. Чола бүзүреддиг шынны сөглээн.

Мынчангаш Советтиг Тываның бөгүнгү чаа эге баштайгы Конституциязынга чаалап алышкыннары, чаа перспективаларны тода, шынчы магадылалдыг бижээни—анаа-ла бир чүве эвес-тир.

Конституцияның бирги чүүлүнде: «**Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республика болза ажылчыннарның, колхозчу тараачыннарның болгаш интеллигенцияның, республиканың бүгү националдарының ажылчы чоннарының күзел-соруун база эрге-ажыктарын илергейлеп турар бүгү улустуң социалистиг күрүнези-дир**» деп айыткан. Шак бо чүүлде социализмниң кол түңнелдерин: социалистиг ажыл-агый системазының, марксисчи-ленинчи идеологияның Тыва черде бүрүн тиилелгезин, чуртта чаңгыс аай политиктиг система доктааганын, ниитилелде чаңгыс аай күш-ажылчы аңгылар бар апарганын, улустарның найыралының бады-быжыг болганын сиирип бижээн. Ол болза совет улустарның тиилеттирбес күжү, чаа-чаа чедиишкиннерже шиитпирлиг бурунгаарлаарының магадылалы, күчүлүг чалгыны-дыр.

Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары Конституцияда эргелерин чөп ажыглап, хүлээлгелерин хажык чок күүседип чораан, партияның төөгүлүг XXV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, 10-гу беш чылдың пландарын чедиишкинниг күүседир, коммунизм дээш демиселге бүгү күштерин бээр дээрзинге кандыг-даа чигзиниг турбас.

◆

«Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республика Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының составында бактаап турар совет социалистиг күрүне болур».

(Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Конституциязының төлевилелиниң 64 чүүлүнден).

◆

Хөвең ышкаш хөюг, чымчак дүктүг,
Хөлдер ышкаш чалгып, чаптып турар
Кевей малы аалга сыңмас болган
Хөглүг-омак бистиң Тыва.

САННАР, ФАКТЫЛАР

Күрүне болгаш кооперация садыының бараан саарылгазы чылдың-на көвүдеп турар. Ол сөөлгү он чылда ийи катап улгаткан.

* * *

Республиканың 10 муң чонунга-ла барык 160 эмнелге оруну, 30 эмчи болгаш медицинаның ортумак эртемниг 100 ажылдакчызы онаажып турар.

* * *

Республиканың улус ажыл-агыйында 19 муң чыгам специалист ажылдап турар.

* * *

Көдээ ажыл-агый бедик бүдүрүкчүлүг эң чаа техника-биле үргүлчү чепсегленип турар.

Ам бир совхозка ортумаа-биле 43 трактор, 35 чүък автомобили, 18 комбайн болгаш өске-даа техника онаажып турар. Бүгү совхозтарывыс электрижиттинген.

* * *

Совет Тываның индустриалдыг хөгжүлдезиниң бүзүрелдиг бадыткалы үлетпүр бүдүрүлгезиниң өзүлдези болур. Совет эрге-чагырганың чылдарында ооң хемчээли 57 катап, а ооң иштинде тоску беш чылда 48 хуу улгаткан.

* * *

Совет күрүнениң составынга Тываның кирип турарының чылында улус ажыл-агыйының продукциязының ниити хемчээлинге үлетпүр продукциязының үлүг-хуузу чүгле 19 хуу турган болза, амгы үеде республиканың ниити продукциязының дең кезиин үлетпүр бүдүрүлгелери берип турар.

Үлетпүр хөгжүлдезиниң кол көргүзүглериниң бирээзи үлетпүрнүң бүдүрүлге фондузу болур. Ол сөөлгү он чылдарда 4,5 катап өскен болгаш амгы үеде бир миллиард хире рубль болуп турар.

* * *

Күш-ажылдың электри хандырылгазы үлетпүрге ол-ла үеде 2,3 катап өскен.

* * *

Көдээ ажыл-агыйда дээди болгаш ортумак тускай эртемниг 1700 хире специалистер бар. Бо адырда ниитизи-биле 31 муң ажыг кижи ажылдап турар.

* * *

Тудуг механизациязының болгаш кадрларның мергежилиниң өскени-биле кады сөөлгү он чылда тудугда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 61 хуу бедээн.

* * *

Чүгле тоску беш чылда безин ажыктыг шөлү 612,6 муң дөрбелчин метр чуртталга бажыңнарын республикада туткан.

СОВЕТ ХАМААТЫЗЫ:

АЖЫЛДААР

ЧУРУКТА: «Тыва кобальт» комбинаттың руда казар цехиниң бөлүк шахтёрларының ажылдап турары.

ӨӨРЕНИР

ЧУРУКТА: Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының студентилери кичээл үезинде.

ДЫШТАНЫР

ЧУРУКТА: Найысылалывыста дыштаныышкының болгаш культураның Гастелло аттыг паркы кызылчыларның хостуг үезинде дыштанып черлериниң бирээзи.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

ЭРГЕЛИГ

КҮЗЕЛ-СОРУУВУС ЫЯАП-ЛА БОТТАНЫР

СОҢГУКЧУЛАРЫМ ЧАГЫЫ

Тыва АССР-ниң бирги Конституциязының төлевилелин, республиканың ажылчы чоннары-биле кады, мээң Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгутканым Кызыл хоорайда Заводтуң № 19 округунуң соңгукчулары база бедик көдүрлүүшкүн болгаш улуг өөрүшкү-биле танышканнар. Конституция төлевилелин таныжып турган үеде бодумнуң соңгукчуларымга чедип, ужурашкылаан мен. Олар Төрээн чурттуң шапкын хөгжүлдези, совет кижилерниң тайбың чаагай амыдыралы дээш Коммунистиг партияның, Совет чазактың аажок улуг сагыш салыышкыны дээш кызытаар чок өөрүп четтиргенин илергейлеп, Тываның бирги Конституциязының төлевилелин бүрүн деткип, чүүлдүгзүнүп турар болду.

Соңгукчуларым-биле ужуражып чугаалажырымга-ла, боттарының өөрүшкүзүн, шын сагыш-сеткилин илергейлевишаан, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бөгүн ажыттынып турар ээлчег чок сески сессиязынга Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Конституциязын чугаалажып турда, ол шынныг, чөптүг болгаш улуг хоойлу дээш бадылаарын меңээ чагып турганнар.

Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелиниң 97-ги чүүлүнде. «**Депутат бодунуң ажыл-чорудулгазынга ниити күрүнениң эрге-ажыктарын удуртулга болдуруп, соңгулда округунуң чонунуң негелделерин барымдаалап көөр, соңгукчуларының чагыгларын амыдыралга боттандырарын чедип алыр**» дээн. Бистиң Конституцияларывыстың депутаттарга хамаарыштырган бо чүүлүн удуртулга болдургаш, соңгукчуларымның күзээнин, чагаанын ёзугаар Тыва АССР-ниң бирги Конституциязын күштүг болдурар дээш бадылаар мен.

М. МАМАЕВА,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнү, телефонист.

БУРУН ЭРГЕ ХОЛУВУСТА

Ийи чыл мурнунда Улуг-Хем райондан найысылал Кызылга келдим. Көдээ механизаторнуң мергежилин шиңгээдип алыры—кол-ла сорулгам ол. Көдээниң № 1 профтехучилищезиниң башкылары болгаш сургуулдары мени чылыы-биле уткуп, хүлээп алган.

Өөренип кирипттим. Баштайгы үеде бергези аажок. Ынчалза-даа дуржулгалыг башкыларым мени бедик мергежилдиг специалист болзун дээш билдинмес чүүлдерни катап-катап тайылбырлап берип, деткимчени көргүзерге, кижи улам хей-аът кирер чораан. Амгы үеде өөредилгем эки апарган, «ол дээш башкыларымга, ылаңгыя С. Аракчаага өөрүп четтиргенимни илередип чоруур мен.

Келир үениң аныяк кадрларын белеткээр дээш партияның болгаш чазактың ада сагыш салыышкынының бир херечизи бо-дур. Бистерге, аныяк өскенге, өөренир эргени бөгүн хүлээп алырывыс Тыва АССР-ниң Конституциязында айтып, ооң 39 чүүлүнде тодаргайы-биле бижээн. Ында «**...өөредилгениң бүгү хевирлериниң халас болуру-биле... профессионал-техниктиг өөредилгени калбартыры-биле, сургуулдарга болгаш студентилерге күрүне стипендияларын база чиигелделерин тыпсып турары-биле... хандыртынар**» деп айыткан.

Мындыг эргени совет хамаатызы кижи бүрүзүнге тыпсып турарынга чоргаарланып, аңаа харыы кылдыр училищени тергиин эки доосказ, ак сеткилдиг ажылдаар күзел чайгаар төрүттүнүп келир-дир.

Н. СУЛАКПАЙ,
көдээниң № 1 профтехучилищезиниң сургуулу.

ӨӨРҮП ДЕТКИДИМ

Назыным дөгээн, 63 харлыг мен. Амыдыралым дургузунда Тываның эрткен оруунуң кандыызын көрбедим дээр: четчир-чединмес амыдыралды, бай, ядыы деп ылгалды. Тываның Улуг Октябрьның херелиниң адаанга хөгжээнин көрүп, Совет Тываның хөгжүлдезинге шаам-биле киржир аас-кежиктиг болган мен. Оон артык өөрүнчүг чүве Тыва АССР-ниң баштайгы Конституциязының төлевилелин ажылдап кылганы, ону номчуп таныжыканым болур. Хоойлунуң 37-ги чүүлүнде: «**Тыва АССР-ниң хамаатылары назылап кыраанда... материалдыг хандырылга алыр эргелиг**» дээн. Бо чүүл ёзугаар өөм ээзи-биле күрүне пенсиязы ап, 38-ки чүүлде: «**Тыва АССР-ниң хамаатылары чуртталга бажыңын алыр эргелиг**» дээнин ёзугаар чаагайжыды туткан, делгем өрээлдерлиг чаа бажың алган, чыргалдыг чурттап олурар-дыр бис.

Бөлүк, эге, чүүл бүрүзүнде социалистиг тургузугнуң кижиге берип турар эгээртинмес кежиктерин сиңирип бижээн-дир. Ядыы, самдар, хөлечик чораан, мен ышкаш кижилер көөр хамаан чок, бодап чорбаан бо хире магалыг, чаагай аас-кежиктиг чуртталганы тыпсып берген улуг Ленинге, Коммунистиг партияга, Совет чазакка өөрүп четтирип турар кырган-дыр мен.

Ынчангаш Тыва АССР-ниң баштайгы Үндезин Хоойлузунуң төлевилелин бүрүнү-биле деткип тур мен.

М. ДӨҢГҮР-ООЛ,
пенсионер.

Улуг-Хем район.

ҮНҮМНҮ КАТТЫМ

Иениң болгаш бичии чаштың эргелерин камгалаарын, оларга материалдыг болгаш моральдыг деткимчени көргүзерин ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Конституцияларында база ам хүлээп алыр деп турарывыс Тыва АССР-ниң Конституциязының (Үндезин Хоойлузунуң) төлевилелинде тодаргай айыткан. Ындыг чаагай эргелерде бүргеткен совет иелер, ажы-төл аас-кежиктиг, амырап өзүп, чыргап чурттап, ажылдап турар бис.

Ие болурун күш-ажыл-биле холбаштырар арганы Конституция херээженнерге берип, хоойлужуткан. Бодум дутайты уругларым он ийи кижи. Улуг уруум бистиң «Шамбалыг» совхозта аңгы өг-бүлелиг, бодум ышкаш кадарчылап ажылдап турар. Оон бичиилери институт, техникумнарда болгаш школаның аңгы-аңгы класстарында багай эвес өөренип, хамаарышкан өөредилге черлериниң комсомол, пионер организацияларының амыдыралынга идепкейлиг киржип турарлар. Совет эрге-чагырганың, оон алдын хоойлузунуң ачызында бистерниң, бөдүүн кижилерниң ажы-төлү омак-хөглүг өзүп, кедизинде баргаш, боттарының күзээнин чедип ап турарынга иелер өөрүп чоруур бис.

Алдын хоойлунуң адаанга ажы-төл өстүрүп, амыдырап чурттаары — улуг аас-кежик.

С. КАКАА,
Маадыр-ие.

Кызыл район.

ПРОФЕССИЯҢАРГА ШЫНЧЫ БОЛУҢАР

Ташкентиниң полиграфия училищезин 1956 чылда доозуп турувуста, кымның каяа барып ажылдаксап турарының дугайын ВЛКСМ комитеди сонуурган, дирекция-биле кады тодарадып турган. Ынчан, бежен чылдарда, бүгү чуртка кур черлерни шиңгээдир, чаа-чаа бүдүрүлгелерни, хоорайларны тудар талазы-биле аныяктарның патриоттуг шимчээшкини калбарган турган. Мен бодумнуң өөрүм-биле кады Сибирьже, кандыг-ла бир чаа тудуг азы хоорайже ажылдаарын күзеп турарымны илереткен мен. Бистиң дилээвисти ёзугаар ССРЭ-ниң эң аныяк автономнуг облазы—Тываже чоруурун сүмелээн. Бистер аңаа өөрүшкү-биле чөпшээрешкен бис.

Демир-орук-биле калбак делгем Сибирьни эрткеш, өндүр-улуг Саянны ашкаш, Кызыл хоорайга чедип келдивис. Бисти Тыва облкүүскомнуң типографиязынга өөрүшкүлүг хүлээп алган.

Ынчан типографияга специалистер эвээш, солуннарны болгаш ном-дептерлерни хол-биле өрүүр турган. Мээң-биле кады өрүкчүлер, парлакчылар, баштайгы линотипистер келгилээн. Чаа черге, чаа коллективке чаңчыгып, улуг күзел-соруктуг ажылдап кирипкен бис. Оон бээр бистиң типографиявыс дыка хөгжээн, амгы үениң дериг-херекселдери-биле чепсегленген бүдүрүлге чери апарган.

Мээң маңаа ажылдап келгеним чээрби ажыг чылдарның дургузунда чүгле типография эвес, харын бүгү Тыва, оон найысылалы—Кызыл хоорай таныттынмас кылдыр өзүп, сайзыраан. Бистер бөгүн чүгле солуннарны эвес, чогаалдар номнарын, өөредилге номнарын, янзы-бүрү парлалга продукциязын берип турар апарган бис. Бистиң бүдүрүлгө черинге республикага эң-не баштай Коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп хүндүлүг атты тывыскан. Мен бодумнуң эш-өөрүм-биле кады Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты маңаа алган мен.

Аныяк кижи бодунга профессияны сеткилинге таарыштыр шилип алыр болгаш аңаа кажан-кезээде шынчы боор артар ужурлуг. Ону бодумнуң дуржулгамдан көрген мен. Республиканың Дээди Совединиң бөгүн ажыттынар ээлчег чок сессиязынга Тыва АССР-ниң баштайгы Конституциязын хүлээп алыр. Ол дээрге бүгү улустуң байырлалы, төөгүлүг хүн-дүр. Конституция төлевилелинде «**...күзел-чүткүлүнге, арга-мергежилинге, профессионал белеткелинге, билиинге болгаш ниитилелдиң хереглелинге дүүштүр мергежилди, ажылдың хевирин шилип алыр эргелиг**» дээрзиниң дугайын айыткан. Биске полиграфистиң профессиязын шилип алырын күзээн аныяктар хөй кээп турар. Бодумнуң билиимни, мергежилимни аныяктарга дамчыдып бээр дээш кызымаккай ажылдап турар мен. Мээң бүдүрүлге черинге белеткеп өөреткеним аныяктар эвээш эвес. Оларга А. Шурышева, В. Плескач, А. Адыг, В. Беспалова дээш өскелер-даа хамааржыр. Олар амгы үеде тускай ажылдап, бүдүрүлге чорудулгаларын ыяк билир кижилер апарган. Аңаа мээң өөрүшкүм улуг. Чогум-на профессияны билиринден, аңаа бердингенинден чедиишкин хамааржыр. Оогу беш чылдың үшкү чылының баштайгы кварталында бистиң өрүүр цех социалистиг чарышка тиилээш, хып турар сылдыстыг Кызыл тукту чаалап алган.

Аныяктар, силер, полиграфист, дашчы, механизатор, малчын болгаш өске-даа профессиялыг болзуңарза, аңаа шынчы боол, боттарыңарның арга-мергежилиңерни улам бедидиңер. Чүгле ынчан силер бистиң улуг Төрээн чуртувуска коммунизм тургузуушкунунга төлептиг үлүүңер киирип шыдаар силер.

В. ГНЕЗДЮКОВА,
республика типографиязының өрүкчүзү, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи.

ДҮКТҮҢ ШЫНАРЫН ЭКИЖИДЕР

Бистиң республиканың хойжулары онгу беш чылдың үшкү шалыпчы чылында эки шынарлыг 3200 тонна дүктү күрүнеге дужаар хүлээлгелиг. Тыва АССР-ниң чаа Конституциязының төлевилели-биле таныжкаш, ону чүүлдүгзүнүп деткивишаан, республиканың хойжулары улам-на бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап турар. Амгы үеде республиканың ажыл-агыйлары өшкү болгаш тевениң кыргылдазын доозуп турар.

Ажыл-агыйлар хой кыргылдазының пунктуларын септеп, агрегаттарның четпес кезектерин тыптынып, кыргылдага эргежок чугула херегселдерни оос материалдарны болгаш өске-даа чүүлдерни белеткеп эгелей берген.

Күрүнеге эки шынарлыг дүктү дужаар сорулга-биле хойларны уксаа аайы-биле чогуур өй-шаанда кыргыыры чугула. Кыргылданы эмин эртир эрте азы орай чорударга, дүктүң шынары кудулап, ажыл-агыйларга когаралды чедирип болур.

Бистиң республикага хой кыргылдазы колдуунда-ла июнь 1-ден эгелээш, июльдуң бирги чартыында дооступ турар. Эрзин, Тес-Хем, Өвүр болгаш Бай-Тайга дээн ышкаш, чартык-бөдүүн болгаш бөдүүн дүктүг хойларны өстүрүп турар районнар кыргылданы эртежик эгелээш, июль бетинде доозуп турар.

Эки шынарлыг дүктүң зачёттуг деңзизи хөй, өртээ улуг болур. 1977 чылда республиканың ажыл-агыйларының күрүнеге саткан бир килограмм дүгүнүң ортумак өртээ 5 рубль 15 көпеек болган. Тес-Хем, Эрзин районнарның ажыл-агыйлары эки шынарлыг дүктү күрүнеге дужааганының түңнелинде, бир килограмм дүктүң өртээ республиканың ортумак өртээнден 23—24 көпеек хөй болган. «Тоора-Хем» совхозтан күрүнеге кирген бир килограмм дүктүң өртээ 6 рубль 04 көпеек. Эрзин районнуң «Чаа орук» совхозунуң—5 рубль 34 көпеек болгулаан.

Ооң-биле чергелештир шынары куду дүктү күрүнеге сатканының түңнелинде Өвүр районнуң ажыл-агыйларының бир килограмм дүгүнүң өртээ түгле 4 рубль 98 көпеек, Моңгун-Тайга районнуң 4 рубль 90 көпеек болган. Бир килограмм дүктү кыргып алгыжеге чедир бүдүн чылда чарыгдаан мал чеми, аңаа үнген акша төлевир болгаш хойжуларга шалың дээш оон-даа өске чарыгдалдар улуг. Ооң түңнелинде республиканың ажыл-агыйларындан күрүнеге кирген дүктүң бир килограммының бот-үнези 7 рубль 90 көпеек боор турар. Чөөн-Хемчик, Тес-Хем болгаш Тожу районнарда килограмм дүктүң бот-үнези 8 рубль 23 көпеектен 8 рубль 75 көпеек чедип турар. Азы өскээр чугаалаарга, бир килограмм дүктү бүдүрүп алырынга чарыгдаан акша-хөреңги ол дүктү күрүнеге сатканының өртээнден 2 рубль 75 көпеек ажыг боор турар.

Бисте дүктүң шынары кандыг боор турарыл? Ажыл-агыйлардан 1977 чылда күрүнеге саткан бүгү-ле дүктүң 42 хуузу эки шынарлыг, боктталганы—4 хуу, дефектилиг—24 хуу, үзе тыртынган, үүрмек дүктер—5 хуу, кудуку сорттуу—5 хуу болган. «Малчын», «Мөген-Бүрен», «Кара-Хөл» болгаш «Тес-Хем» совхозтар эки шынарлыг дүктү 80—96 хуу чедир дужааганын демдеглезе чогуур.

Ооң-биле чергелештир Каа-Хем районнуң «Бурунгаар» совхозундан, Чөөн-Хемчик районнуң «Искра», Өвүр районнуң «Торгалыг» болгаш «Коммунизмче орук» совхозтарындан күрүнеге саткан бүгү дүктүң чүгле 8—11 хуузу эки шынарлыг болган. Дүктүң шынарының куду болуп турарының кол чылдагааны чүдел? Бирээде, ажыл-агыйларда хойларның уксаазын экижитпээнинде. Уксаажыдылга ажылын багай чоруткаанында. Уксаажыдылга ажылын экижиткен ажыл-агыйларда дүк арбын болгаш шынары эки болуп турар. Уксаажыдылга ажылын багай тургускаш, кодан хойларны эркые, өң-чүзүн, уксаа, класс аайы-биле үспээн черлерге кыргаан дүк ыяап-ла холужа бээр. Чаңгыс хойнуң ак дүгүнде чүгле үш-дөрт кара дүктер бар болза, ол дүктү бора дүк деп санаар, ынчангаш өртээ ак дүктен куду болур. Бүдүн чылдың дургузунда хойларның азыралга, чемгерилгези эки, олар семис турар болза, дүгү узун, чуңгаа хөй, үзүлбес быжыг, бир дески, сырый болур. Арган хойларның дүгү кыска, чуңгаа чок чыгыы, тыртарга үзүктелчек, аажок шаараш болгаш түлендилеп дүшкүлей бээр.

Оон ыңай хойжу кижи хойларны сиген азы саваң-биле чемгерип турган үезинде кырынче кайы-хамаан чок октагылаптарга, үүрмек сиген, саваң боктары хойнуң дүгүнге чыпшынгаш адырылбас, ылаңгыя аза-огу, тенниг-хараган, оотпак дээш, оон-даа өске чүүлдер дүктү боктаддырар, шынарын баксырадыр.

Кышкы болгаш чайгы-даа үеде малгашталган кажаага хойларны үр тургузарга, дүгү саргарып каар. Ол саргарган дүктү саваң, сода арыдыр аштап шыдавас. Ынчангаш ындыг дүктүң өртээ куду болур.

Кыргылдага хойларны белеткевээн, кыргылда пунктуларын четче септевээн, кыргыкчыларның, класстакчыларның, дүктү пресстээр кижилерниң дуржулгазы эвээш болганындан, кыргылдага органзас чок киргенинден дүктүң шынары кудулаар. Сөөлгү хыналдадан алгаш көөрге, Чөөн-Хемчик районнуң «Искра», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг болгаш «Сүт-Хөл» совхозтары хой кыргыыр пунктуларының септелгезинче чогуур кичээнгейни салбайн турар. «Сүт-Хөл» совхозтуң төвүнге хой кыргыыр бир пунктуну тударын планнаттынган, ынчалзажок амга чедир ону тудуп эгелевээн. Агрегаттарның четпес кезектерин, дүк савалаар материалдарны, киштерни болгаш оон-даа өске чүүлдерни «Большевик», «Искра» болгаш СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтар ам-даа четчелеп албаан.

Эки дуржулгалыг кыргыкчы хойларны чүгле дүрген, арыг кылдыр кыргыырындан аңгыда, эки шынарлыг дүктен улуг орулганы киирип болур. Электриниг хачы-биле кыргып билбес кижилер хойларны балыглай кезер болгаш дүктү кайы-хамаан чок хээй кескилеп кааптар. Дүктүң шынары ындыг янзы кудулаар. Ону болдурбазы-биле хойну дүрген арга-биле кыргыырынга кижилерни өөредир херек.

Республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозу хойну дүрген кыргыырының арга-мергежилинге өөредир республика семинарын организаставайн, чүгле дүрген кыргыырының конкурузун эрттирерин өөлежип турар.

Бедик мергежилдиг класстакчылар ажыл-агыйга улуг орулганы киирер. А дуржулга чок кижи каражага чедирип болур. Дүк, малдың өске продукцияларынга бодаарга, дыка нарын, хөй янзы хевирлиг, каш-каш кезектерге, класстарга хуваатттынар. Ынчангаш ону ылап шын, мергежилдиг класстап өөренири эргежок чугула. Көдээ ажыл-агый министерствозунуң болгаш көдээ ажыл-агый продукцияларын садарының болгаш шынарын хынаарының күрүне инспекциязының чылдың эрттирип турары класстакчыларның он хонуктуг семинарының хуусаазы эвээш деп бодаар мен. Чүге дизе, ол семинарга ажыл-агыйлардан келгилээн кижилерниң хөй кезии хой ажылы-биле таныш эвес, янзы-бүрү мергежилдиг кижилери болганда, он хонук иштинде дүктү класстаар аргаларны четче өөренип ап шыдавас. Ынчангаш класстакчыларның семинарын бир ай хуусаалыг кылдыр эрттириш, бедик мергежилдиг тускай эртемниг башкылар-биле хандырары чугула.

Ажыы-биле чугаалаарга, дүктүң тургузуун шын билир, тускай мергежилдиг зоотехниктер республикада ховар болгай. Ынчангаш дүк талазы-биле тускай мергежилдиг класстакчыларны башкылаар дээди эртемниг зоотехниктерден өөредип алыры чугула.

Ажыл-агыйларның кыргылда пунктуларында класстаан дүктерни салыр тускай өрээлчигештер чогу-биле янзы-бүрү класстың дүктери холужуп турар. Дүк чүгле класс аайы-биле эвес, харын нарын, бөдүүн, үүрмек дүктер безин холужуп турар таварылгалар бар. 1977 чылда Эрзин районнуң Ленин аттыг совхозундан келген, «үүрмек дүк» деп маркалаан 3 тонна дүктү чазып көөрге, анаа арыг дүк болган. Моон алгаш көөрге, ажыл-агыйның тускай эртемниг зоотехниктери маркалаар кижини күрүне стандартын ёзугаар шын бижиириңге өөретпээни илдең-дир.

Республиканың төп садыг баазазы, районнарда белеткел конторалары дүктү күрүнеге садып алырының саавырын сагывайн турар. Белеткел органнары ажыл-агыйларга күрүне стандартының саавырларын, өртектер прейскурантыларын бээр хүлээлгелиг. Олар ол чүүлдер-биле амга чедир чамдык ажыл-агыйларны четче хандырбайн турар.

Оон аңгыда дүк хүлээп алыр белеткел черлери саавыр ёзугаар, ажыл-агыйлардан келген нарын болгаш чартык-нарын дүктерниң 20 хуузунга, бөдүүн, чартык-бөдүүн болгаш өшкү, теве дүгүнүң 15 хуузунга ыяап-ла хыналда класстаашкынны чорудар ужурлуг. Ону чамдык белеткел конторалары шуут кылбайн турары илдептиг. Ынчангаш ажыл-агыйларга шын эвес класстаттынган дүктер ол хевээр-ле фабрикаже чоруп турар.

Республиканың белеткелдер эргелели, районнарда белеткел контролары ажыл-агыйларга дүк класстаар талазы-биле боттуг дузаны чедирер хүлээлгезин күүсетпейн турар. Амга чедир Өвүр, Тес-Хем, Бай-Тайга болгаш Тожу районнарнарның белеткел контораларында дүктүң шынарын тодарадыр лабораториялар ажылдаваан турар.

Көдээ ажыл-агый министерствозу совхозтарга дүктүң шынарын хынаар бөдүүн, чиик өртектиг лабораториялар тургузарынче сагыш салбайн турары шын эвес. Ындыг лабораториялар чок болганы-биле дүктүң арыг деңзизиниң хуузун эрткен чылдарда фабрикаларга тодараткан хуузу-биле ажыл-агыйлар санап келген. Ол черле шын эвес. Чүге дизе, чаңгыс совхозта бир домей байдалда турар ийи хой кодааннарының дүгүнүң арыг деңзизиниң хуузу аңгы-аңгы болур.

Ооң чижээн ап көрээлиңер. 1978 чылдың май 16-да Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозундан 1820 килограмм ангор уксаалыг өшкү дүгү кирген. Ол дүктүң марказында арыг деңзизиниң хуузун 75 деп бижээн. Херек кырында ону төп баазага чуггаш, арыг деңзизин үндүрүп көөрге, 85 хуу болган, азы 10 хуу куду салдынганы илерээн. Ол 356 кг дүк болган. Бо четпестерниң түңнелинде 1977 чылда ажыл-агыйлар алза чогуур 736 муң ажыг акша орулганы чедир албаан. Ындыг четпестерни бо чылын катаптавазының бүгү хемчеглерин ажыл-агыйлар боттандырар ужурлуг. Хой ажылында чугула кампания—кыргылда эгелээр үе келген. Аңаа баш удур ыяк белеткенир херек.

Х. ЧЫМБА.

Хөй уругларлыг иелерни «Иениң алдары» орден-биле болгаш «Иениң медалы» медаль-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Тос уругларны божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Кара-кыс Мунзуковна **Донмит**—«О.Шынаа» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругларны божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Имбикей Бадарчыевна **Аракчаа** — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Күскелмаа Самбуевна **Долгар** — «Чодураа» совхозтуң ажылчыны.

Биче-Уруг Лапзыевна **Намчак** — «Чодураа» совхозтуң ажылчыны.

Нина Дендип-ооловна **Чооду** — Берт-Даг суурда столовая повары.

Чеди уругларны божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Кара-кыс Ивановна **Луду** — «Чодураа» совхозтуң ажылчыны.

Ольга Семеновна **Оюн** — Шуурмактың ыяш пунктузунуң ажылчыны.

Дамба Хереловна **Сотпа** — «Кызыгаар» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругларны божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Кызылдаи Тараачыевна **Камаа** — «Кызыгаар» совхозтуң ажылчыны.

Татьяна Солагаевна **Кокпак** —районнуң улус судунуң техажылчыны.

Тывын Лакпаевна **Самдарак** —«О. Шынаа» совхозтуң ажылчыны.

Фина Малчыновна **Чурук** — «Кызыгаар» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругларны божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Сувак Казаковна **Аргууп** — —Шуурмактың ыяш пунктузунуң ажылчыны.

Херелмаа Магаранзаевна **Доктаалай** — районнуң Культура бажыңының библиотекары.

Елена Даваевна **Дапый-оол** — Самагалдай суурда өг-бүле ээзи.

Долаана Алексеевна **Енгак**— КМК-1070-ниң машинакчызы.

Сыпаакай Сайыновна **Калдан** — Берт-Даг суурда өг-бүле ээзи.

Өнермаа Оолаковна **Көген**— Берт-Даг суурда медпунктузунуң медсестразы.

Бичей Дадарыкпаевна **Моңгун-оол** — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Дадар Нагаачыевна **Седен** — «Кызыгаар» совхозтуң ажылчыны.

Вера Суваковна **Уванзай** — Самагалдай суурда өг-бүле ээзи.

Анай Сайдаевна **Чамыян** — Берт-Даг суурда ясли-сад нянязы.

Светлана Александровна **Чараш-оол** — «Чодураа» совхозтуң ажылчыны.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Тос уругларны божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Долзанмаа Моңгушевна **Арапчор** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Тамара Долаановна **Лопсан** —«Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны.

Александра Дамбаевна **Чыдаран** — Торгалыг суурда өг-бүле ээзи.

Сес уругларны божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Өшкү-Саар Хак-ооловна **Дадар-оол** — Арыскан суурда өг-бүле ээзи.

Хостуг Кыргысовна **Дандар** — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Чыртак Аракчаевна **Кыргыс** — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Розалия Ховалыговна **Ламажай** — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Маина Донгаковна **Намчай**—«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Көк-кыс Донгаковна **Ховалыг** — Арыг-Бажы суурда өг-бүле ээзи.

Айыраа Түлүшевна **Шараван** — Арыг-Үзүү суурда школаның техажылчыны.

Вера Түлүшевна **Шивидек**—«Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Тоорук Кыргысовна **Шивит-Дамба** — «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругларны божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Уйнук Дүлүшевна **Доржу** — Чаа-Хөл суурда өг-бүле ээзи.

Ховалыг Шожаловна **Майоол** — «Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны.

Белекмаа Монгушевна **Седин** — «Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны.

Александра Девековна **Серээ** —«Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Чимба Түлүшевна **Хоюгбан** —«Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Монгуш Базыровна **Чечек** — Булуң-Терек суурда өг-бүле ээзи.

Биченей Дүлүшевна **Шивидек** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Александра Туматовна **Шойнуу** — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругларны божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Күнзеңмаа Кара-ооловна **Ак-Лама** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Варвара Базыровна **Бошка** — Торгалыг суурда өг-бүле ээзи.

Ховалыг Чыргаловна **Калзан** —«Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Анчимаа Шалыковна **Көк-оол** — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Долумаа Кыргысовна **Көмбу** — —«Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Валентина Самбуевна **Кунга** —«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Кара-кыс Тюлюшевна **Куулар**—Көк-Чыраа суурда уруглар садының кижизидикчизи.

Александра Тюлюшевна **Кыргыс**—Арыг-Үзүү суурда өг-бүле ээзи.

Валентина Чанкаровна **Ооржак** —Көк-Чыраа суурда өг-бүле ээзи.

Раиса Донгаковна **Ооржак**— Көк-Чыраа суурда өг-бүле ээзи.

Норжупмаа Түлүшевна **Сарыг-Хаа** — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Валентина Кыргысовна **Хурагаичик** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Валентина Комбуевна **Чапоол** — Чаа Шагаан-Арыг хоорайның тудуунда ажылчын.

Эргеш-оол Түлүшевна **Чечекмаа**—«Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны.

Вера Биче-ооловна **Чандан** —«Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны.

(Уланчылыг).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

АКЫ-ДУҢМА НАЙЫРАЛДЫҢ ЧАА ХЕРЕЧИЗИ

ПРАГА. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев баштадыр совет партия-чазак делегациязының ЧССР-ге кылыр аян-чоруун чехословак хөй-нийити болгаш парлалга төөгүлүг ужур-дузалыг болуушкун кылдыр көрүп турар. Акы-дуңмалышкы ийи чурттарның удуртукчуларының ужуражыышкыннары болгаш чугаалажыышкыннары ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң Коммунистиг партияларының база улустарының бузулбас чаңгыс эвилелиниң чаа бадыткаашкыны болур болгаш марксизм-ленинизмниң база социалистиг интернационализмниң принциптеринге үндезилеттинген харылзааларны быжыглаарының херээнге бараан болур деп солуннар, телевидение, радио боттарының тайылбырларынга айтып турар.

Чехословак болгаш совет удуртукчуларның ужуражыышкын бүрүзү бистиң улустарывыстың, бистиң күрүнелеривистиң быжыг найыралын, акы-дуңмалышкы ханы кады ажылдажылгазын көргүзүп, тайбың болгаш делегейде дүшкүүрлүг чорукту чавырылдыраарын ханыладыр дээш демиселге оларны улам сырый каттыштырып турар деп, ЧКП ТК-ның органы «Руде право» солун бижээн. Чамдык империалистиг бөлүктерниң удурланыышкыннары турза-даа, Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның чорудуп турары тайбыңга ынакшылдыг чайгылыш чок политика позитивтиг түңнелдерни берген болгаш чавырылдырыышкын чедиишкиннииг уламчылап турар, бо дээрге Совет Эвилелиниң, ооң Коммунистиг партиязының болгаш эш Л. И. Брежневтиң хууда улуг үлүг-хуузу болур деп, ол-ла солун айыткан.

Эш Л. И. Брежнев баштаан совет делегацияның аян-чоруу чехословак-совет харылзааларга чаа арынны ажыдар деп, «Руде право» уламчылаан. Ол аян-чорук партиялар аразында харылзааларны, политика, экономика, эртем-техника болгаш культура талазы-биле харылзааларны улам хөгжүдүп, ханыладырының чаа аргаларын бээр. Ол аян-чорук социализм болгаш коммунизм тургузуушкунунуң чаңгыс аай оруу-биле чорупп орар чехословак болгаш совет улустарның чаңгыс эвин быжыглаарынга бараан болур.

СОФИЯ. Орус чурукчу Святослав Рерихтиң автографтар берип турары. Ол—Болгарияга бодунуң адазы, алдарлыг орус чурукчу Николай Рерихтиң болгаш ооң хууда чуруктарын делгээн делгелгениң ажыттынганынга холбаштыр аалдап чораан.

Центрофото—СЭТА-ның фотозу.

АКЭЛ-диң съездизи доозулган

НИКОЗИЯ. (СЭТА). Кипрниң күш-ажылчы улузунуң демшилгелиг партиязының (АКЭЛ) XIV съездизи ажылын дооскан. Съездиге делегей байдалынга хамаарыштыр марксисчи-ленинчи анализти кылган. Делегаттар болгаш даштыкы аалчылар боттарының саналдарынга делегейде болган позитивтиг өскерилгелерни тайбыңга ынакшылдыг күштерниң коллективтиг күжениишкиннериниң, чүнүң-даа мурнунда Совет Эвилелиниң ленинчи даштыкы политиказының болгаш социалистиг кады ажылдажылганың өске-даа чурттарының күжениишкиннериниң ачызында чедип алганын демдеглеп турган.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

● **САН-ФРАНЦИСКО.** Чепсегленииишкиннерни дүжүрер талазы-биле КНО-нуң Кол Ассамблеязының Нью-Йоркта ажыттынган тускай сессиязынга холбаштырган тайбың талалакчыларының хөделиишкиннери Каттышкан Штаттарда үргүлчүлеп турар.

Чепсегленииишкиннерни эндере бүдүрерин кызырарынче база шуут дүжүрериниче кыйгырып турар бижикти «Херээжеңнер, тайбың дээш демисежиңер!» деп организацияның төлээлекчилери Ак бажыңның албан кижилеринге дамчыдып берген. Чепсегленииишкиннерни эндере бүдүрерингге удур боттуг базымнарны Каттышкан Штаттарның кылган турарын документиниң авторлары негеп турар. Чепсегленииишкиннерни дүжүрер талазы-биле КНО-нуң Кол Ассамблеязының тускай сессиязында америк делегаттар чогум-на бо туруш-биле ажылдаар ужурлуг деп, ук организация негээн. Бижикке муң-муң американнар ат салган.

• • •

● **БЕЙРУТ.** Израиль дайынзырактар Ливанның мурнуу чүгүнге чепсектиг халдаашкынын уламчылап турар. Олар Набатияның чурттаалга кварталдарын болгаш Арнун суурну үгер-боолар-биле боолаан. Хөй кижилерни балыглаан, бажыңнарны үрегдээн. Израиль шериглер эвеап-израиль кызыгаарны дургаар 8 км зонада быжыглал ажылдарын чорудуп турар. Израильдиң шериг патрульдары чамдык черлерге ливан кызыгаарже 5—6 км ханы шургуп киргеш, тайбың чурттакчыларны тудуп, чиндиишкиннерни кылып турар.

(СЭТА).

Чепсегленииишкиннерни дүжүрери—

үениң негелдези

«СЕЛЕМЕДЕН АНДАЗЫН КЫЛЫЫЛ!»

КНО-нуң Кол Ассамблеязының Нью-Йоркта бажыңының мурнунда, Ист-Ривер хемниң эриинде көскү скульптор Вучетичиниң «Селемеден андазын кылыыл!» деп скульптуразы турар. Ол болза Каттышкан Нацияалар Организациязынга Совет чазактың белээ, чепсегленииишкиннерни дүжүрер дээш Совет Эвилелиниң чайгылыш чок демиселиниң символу.

Чепсегленииишкиннерни дүжүрер талазы-биле КНО-нуң Кол Ассамблеязының тускай сессиязы май 23-те ажылдап эгелээн бо хүннерде бистиң чуртувустуң чаагай ролю делегейниң эң чугула айтырыгларын шиитпирлээринге улуг ужур-дузалыг боор турар. Сессияның делегаттары ооң ажылының баштайгы хүннеринден эгелээш-ле, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң чугаалааны совет тайбың инициативаларын деткип база чүүлдүгзүнүп турар. Ол инициативалар чепсегленииишкиннерни болгаш чепсектиг күштерни моон соңгаар сан-даа, шынар-даа талазы-биле көвүдедирин долузу-биле соксадырынче, бирги ээлчегде ядролуг чепсектиң бүгү хевирлерин бүдүрерин соксадырынче, массалыг узуткаашкын чепсээниң өске-даа хевирлерин хоруурунче угланган.

Амгы үеде чепсегленииишкиннерни эндере бүдүрериңге чылда 350 миллиард долларны чарыгдап турарының ужурунда кижи төрелгетен чепсегленииишкиннерни долу дүжүрер дээш демисежип турар. Чепсегленииишкиннерни эндере бүдүрүп турар Каттышкан Штаттар шериг чепсээн чогаадып тургузарынга чыл санында-ла 30 миллиард долларны чарыгдап турар. Ооң түңнелинде америк шериг-үлетпүр комплекизи массалыг узуткаашкын чепсээниң чаа-чаа хевирлерин ап турар.

ССРЭ-ниң, социалистиг өске-даа чурттарның, бөмбүрзекте тайбыңга ынакшылдыг бүгү күштерниң шиитпирлиг күжениишкиннериниң түңнелинде делегейге позитивтиг бурунгаарлаашкыннар болган амгы үеде кижилерни массалыы-биле узуткаарының айылын эвээжедири-биле тодаргай базымнарны кылырының таарымчалыг үези келген. Чепсегленииишкиннерни дүжүрер талазы-биле 148 күрүне киржип турар тускай сессияны КНО-нуң төөгүзүнде эң баштай эрттирип турарының ужуру-даа ында. Ол ышкаш бүгү диптерниң 600 миллион ажыг кижилери тайбыңга чүткүлдүүн көргүзүп, Стокгольмның чаа кыйгырыынга ат салганы база ооң-биле тайылбырлаттынар.

Чепсегленииишкиннерни эндере бүдүрерин соксадыр дээш демиселге идегелдиг арга болза кижиниң ёзулуг эргелерин чедип алыры, социал дептилгени, национал хамаарышпас чорукту, тайбынны хандырары болгаш делегейде айылдыг үскүлежиишкиннерни соксадып болур деп чүс-чүс миллион кижилерниң санап турарын тускай сессияга Бүгү делегейниң Тайбың Чөвүлелиниң албан документизи кылдыр тараткан илеткелинде демдеглээн. Чепсегленииишкиннерни дүжүрер талазы-биле КНО-нуң Кол Ассамблеязының тускай сессиязы чепсегленииишкиннерни эндере бүдүрерин соксадыр талазы-биле тодаргай базымнарны кылыр, чепсегленииишкиннерни дүжүрер талазы-биле Бүгү делегей конференциязын чыылдырарынга боттуг үлүүн киирер дээрзинге бөмбүрзектиң кижилери идегээр эргелиг, чүге дизе, чепсегленииишкиннерни дүжүрер талазы-биле бүгү делегей конференциязы—чепсегленииишкиннерни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрер дээш демиселге чугула үе-чада болур деп, Совет Эвилели болгаш тайбыңга ынакшылдыг өске-даа күрүнелер санап турар.

«КЫДАТ КӨЗЕРНИ» ОЙНААН

АКШ-тың президентизиниң национал айыыл чок чорук талазы-биле дузалакчызы З. Бжезинскийниң Кыдатка аян-чоруу делегейниң буржуаз парлалгазының элдепсинииишкинин болдурган. Кыдаттан аңгыда, ол Японияга болгаш Мурнуу Кореяга база чораан, ынчалза-даа Бжезинскийниң Пекинге чугаалажыышкыннары бүгү делегейге сонуургалды болдурган.

Америк албан-дужаалдыг кижилер болгаш информация чепсек-херекселдери ол аян-чорукту копчут чажыт байдалга туткан. Моон мурнунда-гы америк аян-чорукчуларга бодаарга, Бжезинскийни чаңгыс-даа корреспондент үдевээн, а Пекинге чугаалажыышкыннар доозулганда кады кылган медеглелди безин парлаваан.

Ындыг турда-ла Бжезинскийниң Пекинче аян-чоруу илдең апарган болгаш ону америк парлалга бар-ла шаа-биле чарлап эгелээн. Бжезинскийниң ынаар барган кол сорулгазы болза «кыдат көзерни ойнаары» болган деп, «Нью-Йоркер» журнал бижээн. Өскээр чугаалаарга, Бжезинский Совет Эвилелиниң адрезинге хамаарыштыр кыдат удуртулганың антисовет, өжээнзирек чулчуруушкуннарын ажыглаар база Каттышкан Штаттарда ССРЭ-ге хамаарыштыр «ыйбыышкын» болгаш шантаж политиказын чорудар хөөннүг күштерге ажыктыг чүве кылыр дээш чораан боор турар.

Америк «хартыгаларының» бодалын ёзугаар алырга, бо даалганы күүседиринге эң таарыжыр кижи Бжезинский болган. «Картерниң администрациязында Совет Эвилелинге хамаарыштыр каржы-дошкун политика чорударының эң кол талалакчызы Бжезинский боор турар» деп, «Тайм» журнал бижээн. «Америк албан-дужаалдыг кижилерде Кыдатты Совет Эвилели-биле үскүлештириптеринге сонуургалдыг өске кым-даа чок» деп, «Нью-Йорк Таймс» солун бижээн.

Кыдат удуртукчуларның чугааларындан ап көөрге, Пекинде Бжезинскийге дыңнаңгыр кижилер бар боор турар. «Каттышкан Штаттар бүгү делегейге америк сонуургалды хандырар сорулга-биле каяа-даа дүрген чедер шериг-агаар, чадаг болгаш шериг-далай күштерин сайзырангайжыдар база арттырар апаар» деп АКШ-тың президентизиниң чоокта чаа кылган медеглелин (ооң ёзулуг автору Бжезинский болган) чүүлдүгзүнүп турар кижилер Пекинде бар болганы ооң херечизи-дир.

Күрүне чөвүлелиниң премьериниң оралакчызы Дэн Сяо-пин АКШ-тың Африка диптте империалистиг чүткүлдерин болгаш национал хосталга күштеринге удур, хамаарышпас национал политиканы чорудуп турар Африка диптиң күрүнелеринге удур оларның херек кырында хөделиишкиннерин долузу-биле деткээн. Кыдат удуртукчулар Заирниң иштики херектеринге империалистиг хоралгаарлаашкынны буруу шаппаан, харын АКШ-тың күткээни НАТО чурттарының ажык интервенциязын деткиир сорулганы салганнар.

Бжезинскийниң Совет Эвилелинге «ыйбыышкып» кылыр дээн оралдажыышкыны, «кыдат көзерни» ойнааны чогуур түңнелди бербээн. Кыдат көзерни ойнаарга-даа чепсегленииишкиннерге контроль дугайында Россия-биле чугаалажыышкыннарга АКШ-тың туружу экиживээн деп, «Вашингтон пост» солун бижээн.

Г. ШИШКИН.

(СЭТА).

Медээлер

НАЙЫРАЛДЫҢ ЮБИЛЕЙИНГЕ

Республиканың чурт-шинчилел музейинге моол-совет найырал ниитилелиниң тургустунганының 20 чыл болган оюнга тураскааткан фото-чуруктар делгелгезин организастаан.

Ында социалистиг тургузуушкуннуң үезинде Моолдуң Завхан, Архангай аймактарының 1964 чылда бистиң республиканың найысылалы Кызыл хоорайга келген бот-тывынгыр аныяк артистериниң С. К. Тока-биле ужуражып турарын көргүскен. МАР-ның херээженнериниң ажыл-агыйның янзы-бүрү адырларында киржип, эртем-билигни чедип ап, ажы-төлүн кижизидип турарын база оон көрүп болур. Чижээлээрге: төп эмнелгеде уруглар эмчизи, херээженнер чөвүлелиниң даргазы Е. Баткармааның уругларны хүлээп ап олурарын, Ташкентиге болуп эрткен семинарга С. Удвалдың бөлүк херээженнер-биле дуржулга солчуп, чугаалажып турарын фото-делгелгеден сонуургап болур.

Өске стендиде бөлүк артистерниң аразында Совет Эвилелиниң улустуң артизи Лепешинскийниң моол эш-өөрү-биле концерт соолунде белек солчуп турарын, моол пионерлерниң слётка киржири-биле Кызылга келгенин, Совет Эвилелиниң Маадыры, космонавт Герман Титовтуң болгаш ооң өг-бүлезиниң МАР-ның чону-биле ужуражып, моол национал тон кедип алгаш, чурукка тырттырганын база делгээн.

С. К. Лаңзыының «Аржаан», Г. Суздальцевтиң «Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайганың ак-көк меңгилеринде чараш чурумалдар», Анайоол Бөвейленниң «Малчынның нежээзи» болгаш өске-даа чурукчуларның ажылдарын ол залда делгээн.

Надя Рушеваның чуруктарының чоокта чаа ажыттынган делгелгезин болгаш үстүнде айыттынган экспонаттарны чүгле хоорайның чурттакчы чону, школачылары эвес, МАР-ның аалчылары, Москваның, Новосибирскиниң Кызылга келген чурукчулары болгаш өскелер-даа улуг сонуургал-биле көргенин демдеглел дептеринде бижээн.

ДЕЛЕГАТ-БИЛЕ УЖУРАШКАН

Чоокта чаа республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейинге Ленинчи комсомолдуң XVIII съездизиниң делегады, Кызылдың башкы училищезиниң сургуулу Светлана Осипенко-биле хоорайның № № 2, 7. школаларының өөреникчилери ужурашкан.

Комсомолдуң съездизинге чурттуң янзы-бүрү булуңнарындан келген аныяктарның күш-ажылчы сорук-куруң, оларның Коммунистиг партияга шынчызын болгаш аңаа бердингенин Светлана өөреникчилерге чугаалаан. Съезд чоруп турар үеде бистиң калбак делгем Төрээн чуртувустуң кайы-даа чүгүнден кээп турар аныяктарның күш-ажылчы коллективтериниң, ооң иштинде бистиң республиканың бүдүрүлгелеринден, ажыл-агыйларындан, өөредилге черлеринден рапорттар келгенин улуг чоргаарал-биле дыңнап органын ол сонуургаткан.

Ужуражылгаҗының киржикчилери Светлананың кончуг эки өөредилгени канчаар чедип алганын база хостуг үе-шагын канчаар эрттирип турарын сонуургааннар.

Р. ДОЛЗАТМАА.

Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин чүүлдүгзүнүп, деткип тур

КАДЫКШЫЛДЫ КАМГАЛААР ЭРГЕ

Бистиң чуртта кижиниң кадыкшылы болза эң улуг байлак деп санаттырып турар. Бо талазы-биле медицина ажылдакчыларының ролю улуг. Бистер, эмчилер, ажылчы чоннарның кадыкшылын камгалап, оларның ажылдаар аргазын катап тургузары-биле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге улуувусту киирип турар бис. Эрткен чылын хүлээп алганывыс ССРЭ Конституциязында совет кижиниң кадыкшылын камгалаар эргениң дугайын эң-не баштай хоойлужуткан. Ынчаарга Тыва АССР-ниң чаа Конституциязының төлевилелинде мынча дээн: **«Тыва АССР-ниң хамаатылары кадыын камгалаар эргелиг.**

Ол эрге кадык камгалалының күрүне албан черлериниң халас медицина дузаламчызы-биле, хамаатыларның эмнээр болгаш кадыын камгалаар албан черлериниң четкилерин калбартыры-биле; оралондакты болдурбазының техниказын болгаш бүдүрүлге санитариязын хөгжүдери болгаш сайзыраңгайжыдары-биле; калбак профилактиктиг хемчеглерни чорудары-биле; долгандыр турар бойдусту экижидериниң хемчеглери-биле; бичии уругларның өөредилгези болгаш күш-ажылчы кижизидилгези-биле холбашпаан ажылын хоруурун киириштирбишаан, өзүп орар салгалдың кадыының дугайында онза сагыш салыышкыны-биле; аарыгларны болдурбазынче болгаш эвээжедиринче база хамаатыларның узун назылыгда идепкейлиг амыдырал-чуртталгазын хандырарынче угланган эртем-шинчилелдерни калбартыры-биле хандыртынар». Бо төлевилелден алгаш көөрге, бистиң чурттуң хамааты бүрүзүнүң кадыкшылының дугайында сагыш салыышкын моон соңгаар улам калбарар деп чүве билдингир-дир.

Тыва улус шаг-шаандан бээр күзел-соруун ёзугаар 33 чыл мурнунда улуг Совет Эвилелиниң составынга эки тура-биле каттыжып кирген. Ынчангаш ССРЭ-ниң улустарының акы-дуңма дузаламчызының ачызында тыва улус чүгле чүс-чүс чылдарда хожудангай чоруун узуткаан эвес, харын база бүрүнгаар улуг хөгжүлдени алган. Тыва төөгүнүң кыска үезиниң иштинде чечектелип турар экономиктиг болгаш культуралыг, республика боон хуулган. Шаанда кошкун амыдыралдыг Тыва черде чаа-чаа хоорайлар, суурлар, үлетпүр төптери тургустунган. Оон-биле кады Совет эрге-чагырганың үезинде кижилерниң кадыкшылы дыка экижип, хар-назыны узаан, кадык камгалалының херээ дыка хөгжээн. Кадык камгалалының кайгамчыктыг кадрлары өскен, амгы үениң болбаазырангай дериг-херекселдерлиг эмнелге төптери тургустунган.

1944 чылда турганы-биле деңнээрге, 1978 чылда эмнелге черлери, орунар саны болгаш эмчи кадрлары дыка өскен. Чижээ, 1944 чылда эмнелгениң орунарының саны 325 турган болза, амгы үеде —4240 четкен. Ол ышкаш 22-ле эмчи турган болза, ам оларның саны 740 четкен. А ортумак медицина ажылдакчылары 56-дан 2300 чедир немешкен. 10 муң кижиге-ле онаалтыр эмнелге орунарын алыр болза, Тыва бүгү чуртта мурнуку одуругда черлерниң бирээзинге санадып турар.

Тыва АССР-де медицина дузаламчызының тускайжыттынган хевирлери улам калбарып турар. Оон түңнелинде республикада халдавырлыг аарыгларның дыка хөй хевирлери херек кырында узуткаттынган деп болур. Олардан шаанда муң-муң кижилер амы-тынын оскунуп чораан болгай. Кижилерниң өлүм-чидимге таваржыры — ийи, а уруглар ортузунда — үш катап эвээжээн. Республиканың кадык камгалалының материалдыг баазазы сөөлгү үеде дыка экижээн: чүгле төскү беш чылда безин Кызылдың эмнелге комплекизин, онкология — ыжык аарыглары эмнээр төптү тутканы — оон херечизи. Эрзин, Бай-Хаак суурларда, Шагаан-Арыгда районнар эмнелгелерин, республиканың санэпидстанциязын, Ак-Довуракта — уруглар эмнелгезин тудуп турар. Онкология диспансериниң радиология корпузун ажыглалга киргенинин түңнелинде республиканың чону ырак-узак черлерже чорувайн бедик деңнелдиг эмнелге дузазын алыр аргалыг болганнар.

Өңгү беш чылда республика найысылалынга уруглар эмнелгезин, божуур бажыңны ажыглалга киирер деп турар. Коммунистиг партия болгаш Совет чазак бистиң республиканың кадык камгалалын улам экижидеринче хүн бүрү сагыш салып, боттуг хемчеглерни ап чорудуп турар. Өңгү беш чылдың төнчүзүнге чедир республикага дыка хөй медицина албан черлери ажыглалга кирер, эмчи кадрларының саны улам көвүдээр.

Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелинде хамаатыларның кадык камгалалын онзалап айтып, дурумчуткен. Кадык камгалал ажылдакчыларының хүндүлүг сорулгазы — ол эргелерни ханзырары-биле бүгү эртем-билиин чоңга бараалгадып, боттарының хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседири болур. Ынчангаш боттарывыстың ажылывыста четпестерни ажык-биле айтып, оларны чайладырының аргаларын тывар ужурлуг бис. Бир дугаарында республикага профилактиктиг ажылды — аарыгларны баш удур болдурбазының хемчеглерин шыңгыырадыры чугула. Чүге дээрге, чамдык халдавырлыг аарыглар, чижээ, туберкулез ам-даа когун үзе узуткаттынмаан, кижилерниң кадыкшылынга улуг хораны чедирип турар. Ынчангаш албан организация, бүдүрүлге черлеринге кижилерниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны, санитарияны экижидер, чоң ортузунга тайылбыр ажылдарын калбартыры негеттинип турар. Чоң ортузунга профилактиктиг шинчилгелерни үргүлчү кылыр, диспансерлиг эмнээшкин ажылдарын экижидер ужурлуг. Санитария-эпидемиология албан черлериниң ажылын экижидип, оларның санал-оналдарын амыдыралга боттандырары — черчерде партия, совет органнарының кичээнгейиниң төвүнге турар ужурлуг.

Ч. ТАСПААНЧИК,
Тыва АССР-ниң кадык камгалал министриниң оралакчызы.

ДЕТКИМЧЕ ДУЗАНЫҢ АЧЫЗЫНДА

ССРЭ Конституциязын, Россия Федерациязының Конституциязын хүлээп алганындан бээр үр болбады. Ам Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин бүгү улустуң чугаалажыышкынынга киирген-инге чоргаарланып, улуг сонуургал-биле номчуп таныштым.

«Бүгү-ле чүвени кижиге, кижиниң чаагай чоруунга» деп партияның кыйгырыы херек кырында боттанып турар. Ооң херечизи — бүгү совет кижилерниң, ылангыя тыва улустуң амыдырал-чурттаалгазының улам чаагайжып, Тыва АССР-ниң бирги Конституциязының төлевилелин бүгү чоннуң чугаалажып, деткип турары-дыр.

Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелиниң 27-ги чүүлүнде **«Угаан-бодалдың үнелиг эртине чүүлдерин камгалаар, көвүдедир болгаш оларны совет кижилерниң мөзү-шынар база эстетиктиг кижизидилгезинге, культурлуг деңнелин бедидеринге калбаа-биле салып турар. Тыва АССР-де профессионалдыг уран чүүлдү болгаш улустуң уран-чечен чогаадылгазын хөгжүдерин бүгү хемчеглер-биле деткип турар»** дээн. Шак мындыг магалыг, чаагай үеде ажылдап, чурттаары улуг аас-кежиидир.

Хөгжүм-шии театрында ам 30 чыл ажыг ажылдап турар мен. Бо үениң иштинде янзы-бүрү төлептиг-даа, төлеп чок-даа маадырларның рольдарынга дыка хөй ойнап келдим. Онаашкан рольдарны чоңга чедиңгир кылдыр ойнаар дээш шыдаар шаам-биле ажылдап келдим. Шыны херек, чедиишкиннер, четпестер-даа тургулаар болгай. Артист кижиниң ойнааның чоң көргеш, үнелелди, санал-оналды аңаа бээр болгай. Көрүкчүлерниң санал-оналын кичээнгейге ап, эки үнелел, деткимчеге кижи чоргаарланыр, өөрүүр-даа боор чүве. Ол «шаңналдарны» эвээш эвести ап чор мен.

Партия, чазактың ачызында кыска үе дуртсузунда улуг чедиишкиннерни чедип алдывыс. Юбилейлиг чылда магалыг, улуг, чараш театр ажыглалга киргенин билир бис. Мен ооң сценазынга ойнаар аас-кежиктиг болдум. Чоокта чаа меңээ РСФСР-ниң алдарлыг артизи деп хүндүлүг атты тывыскан. Ол дээрге чүгле мээң чедиишкиним эвес, харын коллективимниң, эш-өөрүмнүң деткимче дузазы, оларның база чедиишкини деп бодаар мен. Ынчангаш моон соңгаар-даа улам кызып, чоңга төлептиг бараан болур дээш бүгү күштү салыры — сорулгам.

Б. БАДЫ-САГААН,
РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи.

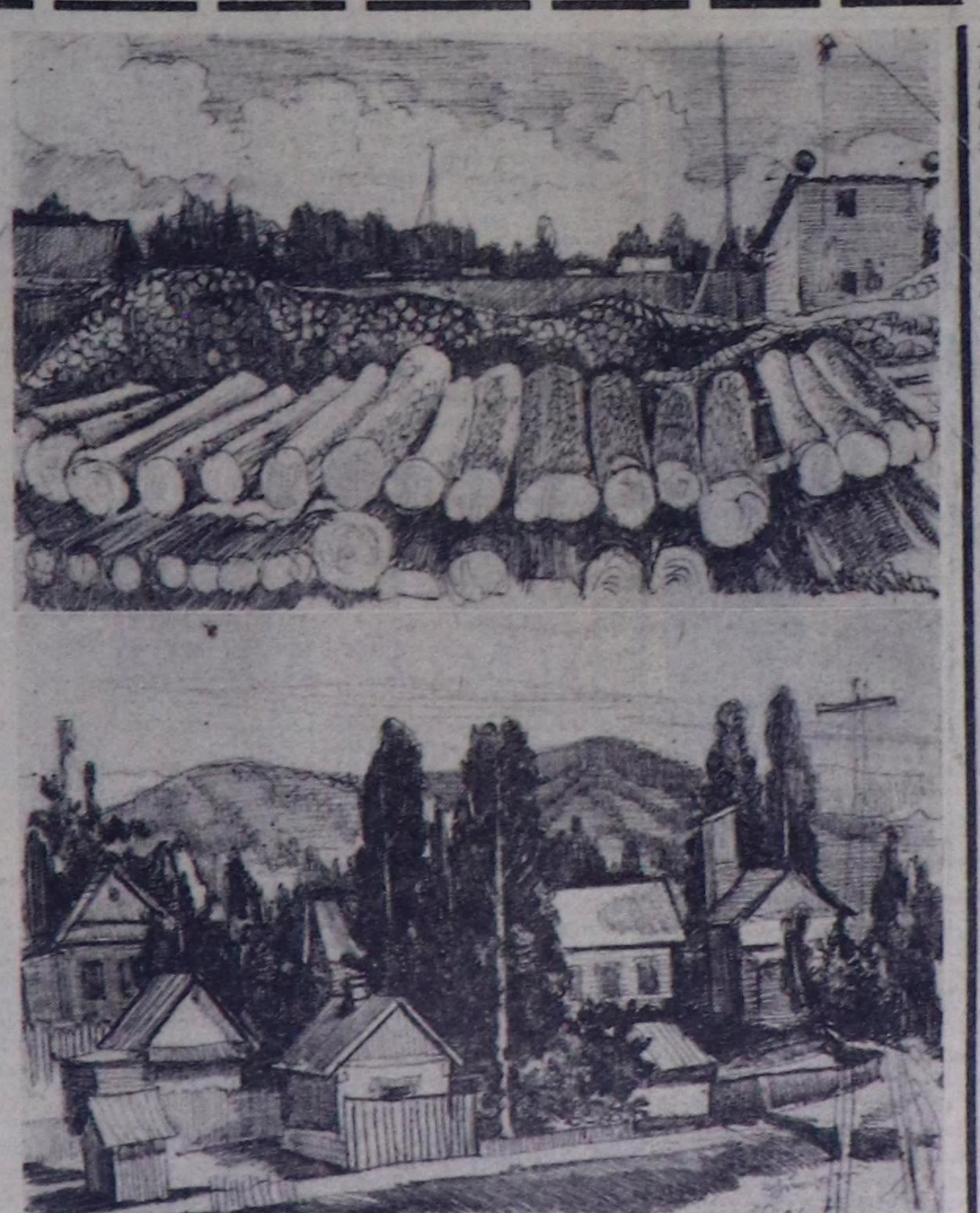

С.-Б. Уйнукейниң «Ажылчын суур», «Ыяш белеткелиңде» деп чуруктары.

АГААР

Бөгүн республикага көжүп турар булуттаар. Чамдык черлерге биче чаар. Барыын чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 7—12 метр чедер. Агаарның температуразы 18—23, чамдык районнарга 12—17 градус чылыг болур.

Кызылга аяс хүн болур. Хаттың дүргени секундада 7-12 метр чедер. Агаар дүне 1—3, хүндүс 18—20 градус чылыыр.

БАМ-НЫҢ БИБЛИОТЕКАЗЫ

«Правда» чоокта чаа мындаар бижээн: «Шак мындыг библиотека кайда-даа чок боор. Ном бүрүзүнге ооң авторунуң тураскаадып бижээн холунуң үжүү турар. Чечен чогаалдың ындыг номнарын «Байкал» журналдың ажылдакчылары БАМ-ның тудугжуларынга белекке берген».

...1975 чылда «Байкал» журналдың арнын Иркутскиниң шүлүкчүзү Ю. Аксаментовтуң «БАМ» деп шүлүү-биле ажыткан. Барык оон эгелээш-ле БАМ темазы «Байкал» журналдың доктаамал чырыдар темазы апарган. Ол темага бижип турар кижилер пазы-хар болгаш профессия талазы-биле-даа янзы-бүрү кижилер боор турар. Ол журналга тудугжуларының боттарының-даа чогаалдары, материалдары келгилээр. Олар шупту-ла шаптараазынныг, ырак-узак чаа черлер-биле бурунгаарлап орар амыдыралдың янзы-бүрү талаларын көргүскен болгулаар.

БАМ-ның тудугжулары боттарының хол үжүктерин салгылаан номнарын белекке бээрин дилээн чагааны Улан-Удэниң чогаалчыларынче чоруткан. Олар ону улуг өөрүшкү-биле хүлээп алган. Ону бистиң чурттуң өске-даа чогаалчылары ээн-биле деткээн. Ам БАМ-ның библиотеказының саны улам-на көвүдээн. «Байкал» журналдың адрезинче чурттуң янзы-бүрү булуңнарындан авторнуң алын хол-биле бижээн номнар үзүктел чок кээп-ле турар. Олар шупту-ла БАМ-ның тудугжуларынга үнелиг белек боор чыглып турар.

Эң баштайгы номнарны ол библиотекаже бурят чогаалчылар чоруткан. Чижээ, Бурятияның улустуң шүлүкчүзү, РСФСР-ниң М. Горький аттыг Күрүне шаңналының лауреады Н. Дамдинов, бурят улустуң шүлүкчүзү Д. Жалсараев, чогаалчылар Н. Балданов, А. Бальбуров, И. Калашников олар болгаш өскелерниң-даа номнары киргилээн.

Сураглыг белорус шүлүкчү, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Ленинчи шаңналдың лауреады Петрусь Бровка номнарын БАМ-ның библиотеказынче база бир-ле дугаарында чоруткан. Ооң соонда өске-даа белорус чогаалчылар база номнарын чорудуп бергилээн.

Библиотеканың фондузун М. Алигерниң, Ш. Рашидовтуң, М. Турсун-Заденин, Н. Грибачевтуң, В. Распутинниң, О. Гончарның, Ч. Айтматовтуң, С. Залыгинниң, Ю. Рытхэунуң, М. Кариминиң, Р. Гамзатовтуң, С. Даниловтуң, Ю. Шесталовтуң болгаш өске-даа дыка хөй нация чогаалчыларының номнары байыткан. Тыва чогаалчылар боттарының номнарын ынаар чорудуп бээр дээрзинге бүзүрээр бис. Ам БАМ-ның библиотеказында ном фондузу ийи муң ажып турар.

БАМ-ны бүгү чурт тудуп тургузуп турар. Күш-ажылдың өөрүшкүзүн илереткен чугаасоот чаа тудуп бар чыдар орук дургаар чаңгыланыр.

В. НИМБУЕВ,
ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң кежигүнү.
Улан-Удэ хоорай.

СПОРТ · СПОРТ

Н. ВИННИК — ТИИЛЕКЧИ

Чиик атлетикага школачыларның шилилде маргылдаазы Кызылга болуп эрткен. Республиканың хоорайларының болгаш суурларының аныяк спортчуларының ол ужуражылгазы ийи хүн дургузунда үргүлчүлээн.

Школачыларның бо маргылдаазының негелдези күштүг. Доктаамал нормативти чедиишкинниг күүсеткен кижи бо чылдың июнь 17—20 хүннеринде өөреникчилерниң Кемерово хоорайга болур спартакиадазынга киржир эргени алыр. Аңаа область, край, республика бүрүзү 30 кижи составтыг команданы киириштирер. Бо маргылдааның түңнелинде спорттуң хевир бүрүзүнге улуг улустуң 3-кү разрядын дужаап алыр аппар.

Кызылга болуп эрткен маргылдаага черниң узунун халыырынга Таңдының төлээзи С. Новосельцев өскелерден дээре көргүзүглүг болган. 100 метр черге чарышка С. Панов (Кызыл) тиилээн. Диск болгаш ядро октаарынга С. Загурский (Кызыл) эң күштүг болган. 800, 1500, 400 метр черге чадаг чарышка кызылчылар В. Шестаков, А. Осипов, О. Лукин олар тиилээннер.

Черниң бедиин халыырынга 1976 чылда В. Маленькихтиң (Ак-Довурак) республика школачыларының аразынга тургускан рекордун Юрий Дресвянников (Кызыл) каталтаан. Ооң көргүзүү 170 см болган.

Уруглардан С. Шевчкова (Кызыл), Н. Ильенко, Т. Петрова (Таңды) олар чадаг чарышка улуг улустуң 3-кү разрядын дужаагиш, Тыва АССР-ниң шилиндек командазының составынга кирген.

400 болгаш 800 метр черге чадаг чарышка Бии-Хемден келген 8-ки класстың өөреникчизи Лена Елькина 1.02.7 болгаш 2.27.0 секунда көргүзүглүг болуп, республиканың уругларының аразынга рекордту тургускан. Уругларның спорт школазының доозукчузу Т. Винник бедиин аъдка халыышаан, 100 метрни маннап эртеринге 15.4 секунда, ядро октаарынга—13.40 метр, бедиин халыырынга 163 см, узунунга 5.15 метр көргүзүглүг болуп, школачылар аразынга рекордту тургускан. Ооң уламындан ол спорттуң беш хевиринге 3668 санны ап, өөреникчилерниң аразынга тулган чемпион болган.

Команда аайы-биле бирги черни Кызыл, ийигизин болгаш үшкүзүн — Таңдының, Бии-Хемниң аныяк спортчулары чаалап алганнар.

Н. КУЗЬМИНА,
маргылдааның кол секретары.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

МАЙ 30-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00—«Үе». Информастыг программа.
10.35—Эртенги гимнастика.
10.55—Мультфильмнер программазы: «Шынчы сөзүм», «Яблоколар».
11.25—«Люся». Уран-чечен фильм.
13.25—«Найыралдажыңар, уруглар!» Пионерлер концерти.
13.55—Информастыг программа. Төңгенде — Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң симфония оркестриниң күүселдезинде А. Бородинниң ийиги симфониязы.
14.55—16.30—Чансар.
16.30—«Алдын Прага». Документалдыг фильм.
16.45—Информастыг программа. Төңгенде — Б. Сметананың болгаш А. Дворжактың чогаалдарындан концерт. Москваның күрүнениң симфония оркестри күүседир.
18.00—«Чехословакия амгы үеде». Кинопрограмма.

КЫЗЫЛДАН

18.35—Телемедээлер.
18.45—«Хоойлу болгаш хүлээлге». Дамчыдылгага Кызыл хоорккүүскомунуң иштики херектер килдизиниң ОБХСС начальниги, милиция капитаны Э. И. Шумельдо киржир.
19.10—Телемедээлер.
19.25—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.30—Медээлер.
19.45—«Улустуң чогаадылгазы». Телетайылбыр.
20.30—«9-ку студия». Дамчыдылганы политиктиг тайылбырлакчы В. С. Зорин чорудар.
21.00—«РСДАП-тың II съездизиниң 75 чыл болганынга». «Эгези». Уран-чечен фильм.
22.30—«Үе». Информастыг программа.
23.15—01.10—Чогаалчы В. Каверин-биле ужуражылга. Останкиноның Концерт студиязынга кежээ. Төңгенде — медээлер.

ИИИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.35—Делегей конкурстарының лауреады Н. Гаврилова (фортепиано) ойнаар. Программада А. Скрябинниң болгаш С. Рахманиновтуң чогаалдары кирген.
18.45—«Езулуг оолдар».

КЫЗЫЛДАН

19.30—«Чичиковтуң ужуралдары». Мультфильм.
20.00—«Аныяк үннер». Дамчыдылга.
20.30—21.10—«Горизонт». Киноальманах.

Оорлар баш сугар чер тыппазын

БИСТИИНДЕ МЫНДЫГ

Оорлар-биле демиселди күштелдирер дугайында саналоналдарны хөй кижилерниң «Шын» солунга бижип турарын база Кызыл-Мажалыкка бо талазы-биле чөвүлел хуралды партия обкомунуң чыылдырганын аажок чүүлдүгзүнүп турар мен.

Оорлаар чоруктуң сөөлгү чылдарда көвүдей бергениниң чылдагааны ооң-биле демиселди кошкадып, оор-сук болурга херекке улуг-ла алыксавас, оорлаашкынның истелгезин хынамчалыг болгаш эчизинге чедир чорутпайн турганында деп бодаар мен. Маңаа хамаарыштыр чижектерден киирип көрейн.

Эрткен чайын «Барлык» совхозтуң Ээр-Хавак складындан прессеп каан бир машина чүъгү хире дүктү оор алган. Склад таңныылы Ооржак Сопам-оол эзирик турда ол дүктү машинага чүдүрүп апарган болган. Совхозтуң удуртукчулары ол хире хөй дүк кай баар, тыптып кээр оң дижип турза-даа, ол хөй дүк ол хевээр барган. Хойжу Моңгуш Тогус-оолдуң кодан-ындан 170 хире хойну үзе сүргеш, база-ла машинага чүдүрүпкен болган. Оларның чамдыызы тывылза-даа, истелге органнары ол херекти алызынга чедирип шыдаваан. Мындыг чижектерни хөйнү киирип болур.

Оор херек бүрүзүн шыңгыы көрүп, шалыпкын, тывынгыр дилеп, истеп, хынаар турган болза, оорлар ылап-ла илерээр. Ам харын, барыын зона районнарының чөвүлел хуралының соонда Барлык кодээ Советтиң күүскому дружина ажылап сегидип, чоң ортузунга лекция, беседаларны кылып турар апарган, «Барлык» совхоз үш кодээ Советтерге хамааржып турар. Бир эвес оларның депутаттары, активчилери, дружинниктери болгаш хөй-ниити организациялары шуптузу бир демниг, харылзаалыг ажылдаар болза, совхоз девискээринге оорлаар чорук ылап-ла узуткаттынар деп бодаар мен.

Д. МОНГУШ,
пенсионер.

Редакторнуң оралакчызы
К. К. САТ.

КИНО

МАЙ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Делир харылзаа» 9.50, 11.40, 13.30, 15.20, 17.10, 19.00, 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киночымыдал» 9.25, «Солти» 10.50, 15.10, «Мимино» 12.50, 17.00, 18.55, 21.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ыглады тартык шак» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мөңге чоруктуң демдээ» 15.00, «Өөрүшкү бухтазы» 17.00, 20.00 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Дээвирден шураашкын» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

☎ РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: индекс 667000

Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжиг амыдырал килдизиниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация база совет тургузуг килдистериниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17531. Чагыг № 154.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелдиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00195